

Serż Minskiewicz

DOI: 10.15290/bb.2018.10.15

*Narodowa Akademia Nauk Białorusi
Mińsk*

<https://orcid.org/0000-0002-6185-0936>

**«Крымскія санеты» Адама Міцкевіча
і вянок санетаў «Святая студня» Яна Чыквіна:
версіфікацыя, інтэртэкстуальнасць**

«Крымскія санеты» Адама Міцкевіча – шэдэўр як польскай, так і сусветнай літаратуры, апублікаваныя ў Маскве ў снежні 1826 года (у адной кнізе разам з цыклам «Адэскіх санетаў»). Санеты Міцкевіча адразу звярнулі на сябе ўвагу польскай і расійскай публікі. Польская крытыка да іх паставіліся насцярожана – ад поўнага непрыняцця да здзіўлення, а расійская, з большага – выхад рамантычных санетаў вітала. Ужо ў сакавіку 1827 года, праз тры месяцы па выхадзе кнігі, Пётар Вяземскі друкуе ў «Масковском Телеграфе» рэцэнзію і свой праявічны пераклад усіх «Крымскіх санетаў» і двух санетаў (VI. «Ранак і вечар» і IX. «Рэзыгнацыя») з Адэскага цыкла. Сучасная літаратуразнаўца Ірына Велікодная адзначае, што пераклад Пятра Вяземскага: *...своеадметны, здзіўляльны, неардынарны і дагэтуль прываблівае ўвагу даследчыкаў*¹.

Пасля перакладу П. Вяземскага «Крымскія санеты» А. Міцкевіча робяцца папулярнымі ў Расіі. Іх вобразы і матывы ўваходзяць ў рускую літаратуру, што стварае адмысловы рускамоўны дыскурс гэтага цыкла. Шырока вядомымі сталі радкі Аляксандра Пушкіна, прысвечаныя санету, як віду верша, дзе гаворыцца пра Адама Міцкевіча і яго «Крымскія санеты»:

---

¹ И. Велікодная, *Петр Андреевич Вяземский – переводчик «Крымских Сонетов» Адама Мицкевича*, [online], <http://sites.utoronto.ca/tsq/10/velikodnaya10.shtml>, [доступ: 19.04.2018].

Под сенью гор Тавриды отдаленной
 Певец Литвы в размер его стесненный
 Свои мечты мгновенно заключал...²

У 1828 годзе Пушкін піша верш «Предчувствие», дзе выкарыстоўвае вобразы-сімвалы, сугучныя з «Крымскімі санетамі» Міцкевіча: бура, што вось-вось пачнецца, аднак яна зусім нягрозная для лірычнага героя – паэта-блукара, – ён яе нават чакае; таксама ёсць згадка пра пакінутую далёка каханую.

З-пад пяра Міхаіла Лермантава ў 1832 годзе паўстае знакаміты верш «Ветразь» – хрэстаматыйны прыклад рускага рамантызму. Тут створаны вобраз мора-жыцця, супрацьпастаўленне спакойнага надвор'я буры. Заключаюць верш радкі, якія ў рускай літаратуры сталіся крылатымі:

А он, мятежный, просит бури,
 Как будто в бурях есть покой!³

Своеасаблівае абгрунтаванне гэтай клічнай фразы, што *сапраўды ў буры ёсць пакой*, мы можам знайсці ў «крымскім» санеце П. «Марская ціша»:

O myśli! w twojej głębi jest hydra pamiątek,
 Co śpi wpośród złych losów i namiętnej burzy –
 A gdy serce spokojne, zatapia w niem szpony⁴.

М. Лермантаў пераклаў «крымскі» санет V. «Краявід гор са стэпаў Казлова» – зрабіў гэта страфічным вершам (1838 г.). Наагул «Крымскія санеты» неаднаразова ў XIX стагоддзі перакладаліся на рускую мову. Звярталіся да гэтай працы вядомыя рускія літаратары, напрыклад, І. Казлоў, У. Бенядзіктаў, А. Фет і інш.

Відавочна, інтэргэкстуальны дыскурс «Крымскіх санетаў» рызаматычна⁵ ўгрунтаваны ў рускай літаратуры, што паслужыла не толькі развіццю гэтай літаратуры, але і літаратуры беларускай.

² А. Пушкин, *Полное собрание сочинений в 10-ти томах*, т. 3, Москва 1963, с. 166.

³ М. Лермонтов, *Парус*, [online], <http://ilibrary.ru/text/998/p.1/index.html>, [доступ: 19.04.2018].

⁴ А. Mickiewicz, *Sonety Krymskie*, Mińsk 2004, с. 16.

⁵ Падобна рызومه – падобна карэнішчу.

Пачынальнікі беларускай літаратуры напачатку ХХ стагоддзя, відавочна, ведалі і вывучалі рускую літаратуру, што асабліва характэрна для Максіма Багдановіча. Вядома, паэт вялікую ўвагу ў сваёй літаратурнай працы надаваў санету. І дыскурс «Крымскіх санетаў» у рускай літаратуры мае адбіткі ў яго творчасці, што пацвярджае эпіграф да рускамоўнага санета «Что с того, что стих в душе кипит?..», узятым з цытаванага вышэй пушкінскага санета:

Суrowy Дант не презирал сонета...⁶

Верагодна і непасрэднае знаёмства М. Багдановіча з арыгіналам «Крымскіх санетаў». Літаратуразнаўцы А. Шэлемава і А. Федотаў адзначаюць, што ў яго санетах «Что с того, что стих в душе кипит?..» і «Прынадна вочы ззяюць да мяне...», дзе аўтар выкарыстоўвае адзін і той жа вобраз палючага метэора з халодным сардэчнікам-ядром, *тыпалагічна, а мажліва і генетычна... вобразная карціна адсылае да II-га і XII-га «Крымскіх санетаў» Міцкевіча*⁷.

Аднак першым на беларускай мове апублікаваў санеты Янка Купала. Ён пачынаў літаратурны шлях на грунце польскай літаратуры, таму для знаёмства з «Крымскімі санетамі» Міцкевіча не патрабавалася пасярэднікаў. Разважанні пра лёс сваёй айчыны мы бачым ужо ў польскамоўных санетах Купалы, што несумненна мае паралелі з творчасцю Міцкевіча і крымскім цыклам. Гэтыя паралелі паэт пераносіць у сваю беларускамоўную творчасць, і таксама ў санеты. У 1910 годзе Купала піша санет «Запушчаны палац». Яго тэма і вобразы адсылаюць да «крымскіх» санетаў VI. «Бахчысарай» і XVII. «Руіны замка ў Балаклаве». Вось радкі з першага з іх:

Skrós okien różnofarbnych powoju roślin,
Wdzieraając się na głuche ściany i sklepienia,
Zajmuje dzieło ludzi w imię przyrodzenia
I pisze Baltazara głoskami "RUINA"⁸...

⁶ А. Пушкин, *Полное собрание сочинений в 10-ти томах*, Москва 1963, т. 3, с. 166.

⁷ О. Федотов, А. Шелемова, *Сонеты Максима Богдановича*, «Вестник Росийского университета дружбы народов», серия: литературоведение, журналистика, 2015, № 4, с. 41–51.

⁸ А. Mickiewicz, *Sonety Krymskie*, с. 24.

Санетны замок Купалавага твора пераклікаецца з Міцкевічавым катрэнам:

Так зніштажэнне ў кожан гзымс паўзе і кут
І зубы скаліць: «Моц мая і права тут!
На ўход жыцця сюды ўжо я кладу тут “veto”⁹.

Пазней, у 1923 годзе, Купала зноў вернецца да «Крымскіх санетаў». Падтэкст трывогі і горычы праступае ў купалаўскім цыкле вершаў «Крым». У адным з вершаў чытаем:

А я з далёкіх ніў пясняр –
Па Гаспры з кута ў кут снуюся.
Гняце мне думкі Крыма чар,
Маркотна мне без Беларусі¹⁰.

Інтэртэкстуальная сувязь з «Крымскімі санетамі» А. Міцкевіча відавочная. Паэт – лірычны герой міцкевічаўскага цыкла – пілігрым, выгнанец з роднага краю. Тут, у Крыме, усё нагадвае яму пра радзіму, пра каханую. Найбольш блізкія Купалавы радкі да санета XIV. «Пілігрым»:

U stóp moich kraina dostatków i krasy,
Nad głową niebo jasne, obok piękne lice;
Dlaczegoż stąd ucieka serce w okolice
Dalekie i – niestety! – jeszcze dalsze czasy?

Litwo! piały mi wdzięczniej tve szumiące lasy,
Niż słowiki Bajdaru, Salhiry dziewice;
I weselszy deptałem twoje trzęsawice,
Niż rubinowe morwy, złote ananasy.

Tak daleki, tak różna wabi mię ponęta!..
Dlaczegoż roztargniony wzdycham bezustanku,
Do téj, którą kochałem w dni moich poranku?

Ona w lubej dziedzinie, która mi odjęta,
Gdzie jej wszystko o wiernym powiada kochanku;
Depczęc świeże me ślady, czyż o mnie pamięta?¹¹

⁹ Я. Купала, *Запушчаны палац*, [online], http://ttp://knihi.com/Janka_Kupala/Zapus_sapu_palac.html, [доступ: 22.04.2018].

¹⁰ Я. Купала, *Поўны збор твораў у 9-ці тамах*, Мінск 1997, т. 4, с. 19.

¹¹ А. Mickiewicz, *Sonety Krymskie*, с. 40.

У Купалы мы не знаходзім згадкі пра каханую, але ж пачуцці да роднага краю, выказаныя ў абодвух аўтарах, супадаюць. Чаму Купала ў сонечным Крыме, будучы зусім не выгнанцам, стварыў цыкл, у якім пераважае сумна-трывожны настрой? Адмыслова выкарыстаныя Купалам паралелі з Міцкевічавымі вобразамі:

Гняце мне думкі Крыма чар,
Маркотна мне без Беларусі...

і «*Мілейшая за ўсе прыўкрысы Крыма Літва*» і «*край адняты...*» – дае магчымасць зрабіць дапушчэнне, як адну з версій раскрыцця прыхаванага сэнсу, што ў гэтым цыкле Купала выказаў сваю пазіцыю і смутак па далучэнні Беларусі да СССР, фактычна асуджаючы страту незалежнасці, што робіць край безабаронным ад палітычнага самавольства цэнтру. У гэтым мы бачым прыклад таго, як міцкевічаўская традыцыя паслужыла для паўнейшага адлюстравання рэалій іншага перыяду беларускай літаратуры і змагла прыдакрыць таямніцу псіхалогіі творчасці беларускага класіка.

Інтэртэкстуальны дыскурс «Крымскіх санетаў» перасякаецца з арыгінальнымі па форме вершамі Аркадзя Куляшова. Гэта вершы-шаснаццацірадкавікі, якія сам аўтар назваў «Снапы», што пачалі з’яўляцца з-пад пяра паэта з сярэдзіны шасцідзясятых. Яны функцыянальна адпавядаюць жанру санета. Гэта заўважае В. Рагойша, але і супастаўляе іх з санетамі Шэкспіра: *генезіс трэба шукаць у санетах шэкспіраўскага тыпу...*¹² Не выключае В. Рагойша і іншыя шляхі ўздзеяння на творчасць А. Куляшова, прыкладам, *праз пераклады рамана «Евгения Онегина» з яго асаблівай «анегінскай страфой»*¹³. Апроч відавочных паралеляў з шэкспіраўскімі санетамі ці пушкінскім творам, пры чытанні «снапоў» А. Куляшова можна адчуць інтанацыі, якія чуюцца ў «Крымскіх санетах» А. Міцкевіча.

У цыкле «Снапы», які ўвайшоў у кнігу «Сасна і бяроза» (1970 г.), у некаторых вершах праходзіць вобраз акіяна, буры, падарожжа, вяртання на радзіму, што нагадвае пэўную рэінкарнацыю вобразаў Міцкевіча з санетаў II. «Марская ціша», III. «Плаванне», IV. «Бура». Куляшоўскія шаснаццацірадкавікі, збольшага занураныя ў філасофскія развагі, у гэтым выпадку – рамантызуюцца. І ўзнікае тэма кахання, якая, як вядома, праходзіць і праз «Крымскія санеты».

¹² В. Рагойша, *Беларускае вершаванне*, Мінск 2010, с. 119.

¹³ Тамсама, с. 119.

*Wiatr! Wiatr! Dąsa się okręt, zrywa się z wędzidla, Шторм акіяньскі стрэў на трэці дзень я...
Przewala się, nurkuje w pianistej zamieci, ...Ні перад злом, ні перад крывадушшам
Wznosi kark, zdeptał fale i wskroś niebios leci, Сцяг белы я ніколі не ўзіму,
Obłoki czolem sieka, wiatr chwytła pod skrzydła. Ні перад хваль пагрозным хваляваннем,
Ні перад смерцю, ні перад каханнем,*

*I mój duch masztu lotem buja śród odmętu,
Wzdyma się wyobraźnia, jak warkocz tych żagli,
Mimowolny krzyk łączę z wesolym orszakiem;*

*Калі мяне не мужным мараком
Яно заточа бачыць, а рабом*

*Wyciągam ręce, padam na piersi okrętu,
Zdaje się, że piers moja do pędu go nagli,
Lekko mi, rzeźwo, lubo! wiem, co to być ptakiem¹⁴.*

*Нятай злуоцца хвалі. Выклік смелы
Я пасылаю сам насустрэч ім¹⁵.*

(з шаснаццацірадкавіка «Шторм акіяньскі стрэў...»)

(Санет III. «Плаванне»)

Безумоўна, інтэртэкстуальны дыскурс «Крымскіх санетаў» прысутнічае ў цыкле «Таўрыда» Уладзіміра Караткевіча. Цыкл быў напісаны ў 1968 годзе і ўвайшоў у кнігу «Мая Іліяда» (1969 г.) Словы, вобразы, пачуцці вялікага рамантыка спараджаюць адпаведныя сабе ў Караткевічавых вершах. Сугучныя і назвы «Дрэва на Чатырдагу», «Чатырдаг» (Караткевіч) – «Чатырдаг» (Міцкевіч); «Гурзуф у начы» (К.) – «Бахчысарай уночы», «Алушта ўночы» (М.); «Чуфут-Кале» (К.) – «Над пропадняй у Чуфут Кале» (М.); «Штыль» (К.) – «Марская ціша» (М.). Заўважаецца літаратурная гульня Караткевіча з вобразамі Міцкевіча. Кампазіцыйна пачатак верша Караткевіча «Фантан слёз» – гэта працяг заключных тэртэнтаў, згаданага вышэй «крымскага» санета VI. «Бахчысарай». Вось яго заключэнне:

W środku sali wycięte z marmuru naczynie;
To fontanna haremu; dotąd stoi cało,
I perłowe lzy sącząc, woła przez pustynie;
Gdzież jesteś, o miłości, potęgi i chwały?
Wy macie trwać na wieki, źródło szybko płynie;
O! hańbo, wyście przeszły, a źródło zostało¹⁶.

Праз 140 год іншы паэт-пілігрым у тым жа месцы Крыма ўбачыў гэтыя ж кроплі-слёзы... Так, у Караткевіча чытаем:

Капаюць слёзы, слёзы, слёзы,
Капаюць слёзы зусім як калісь, калісь, калісь, калісь,
Нібы ўспаміны аб сонцы, аб танцы вясеннім бярозавым
І аб навекі далёкай зямлі, зямлі, зямлі...¹⁷

¹⁴ A. Mickiewicz, *Sonety Krymskie*, с. 18.

¹⁵ А. Куляшоў, *Сасна і бяроза. Кніга паэзіі*, Мінск 1970, с. 58.

¹⁶ A. Mickiewicz, *Sonety Krymskie*, с. 24.

¹⁷ У. Караткевіч, *Мая Іліяда*, Мінск 1969, с. 141.

У кожнай кроплі – гук якой алітэрацыйна перадае Караткевіч – адначасова паўстаюць карціны іншых «Крымскіх санетаў» і сапраўдныя карціны Беларусі:

О, божа нашы мілы!
Дай нам радзіму, бо сэрцы аб ёй толькі б'юць...
...Плачам за краем, нібыта за страчаным раем,
Тужым па лепшай на свеце сваёй старане...¹⁸

У гэтых радках чуецца матыў «страчанай радзімы», які гучыць у Міцкевічавым санеце XIV. «Пілігрым».

Інтэртэкстуальны дыскурс «Крымскіх санетаў» праявіўся ў беларускай літаратуры XXI стагоддзя. Пасля гасцявання Андрэя Хадановіча ў Сакрата Яновіча ў падляскай вёсцы Крынкі паўстаў санетны трыпціх «Крынскія санеты» (апублікаваны ў кнізе «Лісты з-пад коўдры», 2004 г.)¹⁹. Падарожжа ў Крым асацыятыўна перагукаецца з падарожжам у вёску да беларускага літаратара, які адыгрывае ролю правадніка для паэта-пілігрыма. Але разам з тым творцу даюць палемічны імпульс літаратары-класікі – Шэкспір, Гётэ, філосафы старажытнай Грэцыі – карціна перакульваецца, замест патрыярхальнага спакою – падарожны трапляе ў буру дыскусіі і адпраўляецца ў плаванне па акіяне разваг. Ідзе постмадэрнісцкая гульня з асацыяцыямі, выкліканымі літаратурнымі і гістарычнымі алузіямі. Як бачна, нават у назве – каламбур выступае пераемнай сувяззю. Падобнае ёсць і ў «Мінскіх/Менскіх санетах»²⁰ аўтара гэтага артыкула. У гэтым выпадку адбываецца падарожжа па сучаснай сталіцы Беларусі, па мясцінах, звязаных з яе гісторыяй. Паралелі з «Крымскімі санетамі» «закадаваны» не толькі ў назвах – «Акерманскія стэпы» – «А кірмаш Камароўскі як стэп», «Байдары» – «Байдаркі», «Алушта ўдзень» – «Мінск у будзень. 17 00», «Алушта ўночы» – «Мінск уначы. Крокі», «Аюдаг» – «Ау, дах» і г.д., але ў радках і замках санетаў; экзатычны крымскі антураж пераносіцца ў гарадскі, урбаністычны. Як і «Крымскія санеты» могуць быць падарожнай кнігай для вандроўнікаў па Крыме, гэтак паводле «Мінскіх/Менскіх санетаў» можна арганізоўваць тур па сталіцы Беларусі. Леанід Галубовіч, які выступіў крытыкам гэтых санетаў, назваў іх «Крыўскімі» – чым каламбурна яшчэ больш зблізіў іх з «Крымскімі санетамі».

¹⁸ Тамсама, с. 141.

¹⁹ А. Хадановіч, *Лісты з-пад коўдры*, Мінск 2004, с. 39–40.

²⁰ С. Мінскевіч, *Менскія/Мінскія санеты*, Мінск 2002.

Адно з цэнтральных месцаў у інтэртэкстуальным дыскурсе «Крымскіх санетаў» у беларускай літаратуры належыць вянку санетаў «Святая студня» Яна Чыквіна. У гэтага вянка санетаў сёлета юбілей – ён быў закончаны амаль роўна 50 гадоў таму (першым быў створаны магістральны санет, пазначаны датай 6.I.1967 года, апошнім паўстаў чатырнаццаты санет – 10.V.1968 г.). Паводле словаў аўтара, вянок санетаў «Святая студня» быў напісаны пад уражаннем ад падарожжа ў Крым і «Крымскіх санетаў» Адама Міцкевіча. Даты напісання санетаў сведчаць, што Ян Чыквін амаль цягам года вяртаўся ў думках да сваіх успамінаў, якія прыносілі перажытыя эмоцыі.

Вянок санетаў «Святая студня» быў надрукаваны ў аднайменнай кнізе вершаў²¹ у 1970 годзе. Аўтар санетнага вянка стварае вобраз лірычнага героя – паэта-падарожніка, інтэлігента, філолага, – які пад час сваёй выправы ў Крым супастаўляў адчуванне і ведае з выяўленымі ў «Крымскіх санетах» пачуццямі паэта-пілігрыма, прататыпа самога Адама Міцкевіча. Лірычны герой «Святой студні» становіцца пунктам судакранання некалькіх гуманітарных кагнітыўных прастораў:

- геаграфічнай;
- гістарычнай, у якой спалучаюцца біяграфія Міцкевіча плюс гісторыя Польшчы, гісторыя земляў Вялікага Княства Літоўскага, Расійскай імперыі і крымскага паўвострава XIX ст.;
- філалагічная/літаратуразнаўчая прастора, у тым – гісторыя літаратуры і версіфікацыя.
- «прастора ўласнага я паэта-шасцідзясятніка» з прагай волевыяўлення і свабоднага пазнання свету, у чым назіраецца рэзкае сутыкненне чужога і свайго.

Ужо ў першым санеце пазначаюцца геаграфічныя мясціны:

Дзе Крым, дзе Рым, а дзе мая айчына...²²

(санет 1)

Падаецца вектар мысленага пагляду – з Усходу на Заход. Падобна як і ў падарожжах Адама Міцкевіча, у якога Крым стаўся самай усходняй мяжой планеты і лёсу, адкуль пачаўся яго шлях на захад. У санетным вянку згадваюцца горы Крыма (Аю-Даг і Ай-Петры), ім

²¹ Я. Чыквін, *Святая студня*, Беласток 1970.

²² Я. Чыквін, *Адно жыццё. Выбранае*, Беласток 2009, с. 39. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаецца старонка.

супрацьпастаўлена вяршыня Польшчы – Рысы. Нібыта сімвал узвышэння Міцкевіча ў Польшчы, які, калі можна так сказаць, *сваімі рысамі-літарамі дасягнуў Рысаў* – найвышэйшага пункту краіны. У творы Яна Чыквіна адзначаны населеныя пункты – Завоссе, Коўна, Рым, Парыж, Стамбул. Яны звязаны з біяграфіяй Міцкевіча, лірычны герой у думках аглядае жыццёвы шлях вялікага паэта. Да самага заканчэння – у Стамбуле. У вянку падтрымліваецца версія, што халера сталася прычынай смерці Міцкевіч (хоць сёння ёсць і іншыя меркаванні адносна прычыны смерці Міцкевіча, маўляў, нябожчыка, які загінуў ад хваробы, няможна было потым транспартаваць праз усю Еўропу ў Парыж). Факты біяграфіі Міцкевіча спалучаюцца з фактамі яго твораў. Мы чытаем пра Марылю, каханую Міцкевіча:

Пяшчотна спяць ўспаміны аб Марылі... (45)
(санет 7)

Яна таксама і гераіня вершаў і паэм вялікага рамантыка, у ёй персаніфікуюцца перажыванні, думкі, вера і сама творчасць. Таксама рысы Марылі бачацца ў іншых жаночых вобразах, створаных Міцкевічам:

Ты мая рэлігія і мая паэзія,
Ты мне Патоцкая, ты мне Гражына –
Ён чые, ён бачыць гэту жанчыну! (45)
(санет 7)

Такім чынам, гістарычная прастора вянка санетаў плаўна (дыфузіяна) спалучаецца з філалагічнай. Напрыклад, згадваюцца філаматы, а «падсвечвае» яе імя Пушкіна. Лірычны герой «Святой студні» нібыта чые словы Міцкевіча:

Ах, Пушкін, колькі ж намі пройдзена! (44)
(санет 6)

Ян Чыквін захоўвае знешнія прыкметы санета і вянка санетаў, але яны візуальна і рытмічна разгайданыя. Дарэчы, у самога Адама Міцкевіча ёсць арыгінальны вершаваны твор – «Do Somotności», які быў апублікаваны пасля смерці паэта. Паколькі гэта лагічна завершаная паэтычная рэч, то можна аддаліць версію, што перад намі пачатак нейкай новай часткі чагосьці недапісанага. Тады гэты твор выяўляецца асобным чатырнаццацірадкавым вершам. І хоць у польскім літаратурна-знаўстве існуюць розныя меркаванні наконт яго (і паўстае пытанне – ці

дарабляў бы верш Міцкевіч, бо не публікаваў), фактычна, перад намі ўзор ірэгулярнага санета, у якім не захоўваецца строгі аднатыпны радок. Мы можам казаць, што нават па смерці Адам Міцкевіч інспіраваў наватарства ў паэзіі сваіх наступнікаў.

Падобная ірэгулярнасць заўважаецца ў санетах «Святой студні» Я. Чыквіна. Тут няма аднаго абранага памеру, як для радка, так і для верша цалкам, кожны санет непаўторны па мелодыцы і тэмпу. Уяўляецца, што бачыш і чытаеш санеты праз паверхню вады, па якой прабягаюць хвалі ад подыху (малога ці вялікага) ветру.

А мажліва, гэта парывы-перажыванні самога лірычнага героя, выкліканя ўспамінамі і думамі пра былое і будучыню, – своеасаблівыя хваляванні-флуктуацыі яго незастылага, неспакойнага ўнутранага свету.

Лірычны герой «Святой студні» азірае вокам і верафікуе на фоне біяграфіі Міцкевіча і яго твораў свой жыццёвы шлях:

Дзяцінства босае, замурзанае лета,
Святая студня з жураўлём ўспамінаў,
Сезам, дзе ўсё маё ляжыць ў фрагментах... (39)
(1 санет)

Гэты шлях з самага пачатку вянка санетаў сімвалізуе дарога ўздому на Аю-Даг:

Іду сваёй нятоптанай дарогаю
І чую праайчыны ўсюды подых –
Бягу на Аю-даг, гляджу на Чорны воды (39).
(1 санет)

І чым вышэй лірычны герой падымаецца (*дарога ўсё вышэй, вышэй пад гору*) – тым ямў, нібы з наступнай часовай прыступкі, лепей бачыцца пражытае, дзяцінства, родная старана і Польшча, якая называецца *краем Каперніка, Шапэна*. У крымскіх гарах, як некалі Міцкевічу бачылася Літва, лірычны герой «Святой студні» – уяўляе *падляшскія пушчы, чую нараўскі гоман, песні дзяцінства*, згадвае дагрананні матчыных рук.

Пры чытанні «Святой студні» трапляеш у асацыятыўны калейдаскоп, дзе малюнкі могуць быць рознымі: ад яркіх да ледзь прыкметных, якія адлюстроўваюць эмоцыі і настрой лірычнага героя. А гэта чалавек звонку вытрыманы, але ў душы сваёй – шукальнік. Яго непакоюць пытанні з гісторыі, з літаратуры, з біяграфіі творцаў, ён даследуе сваю

прагу да падарожжаў, бо калі малады чалавек недзе далёка – ён азіраецца, як мы паказвалі вышэй, на сваю родную старану, на жыццё продкаў, сваякоў, на пройдзеную сваю дарогу, але ён разумее:

Нам нельга у часе бацькоўскім спыніцца,
Нам у нову краіну адкрыта дарога,
Хоць коцю ў горле стае заграда (51).

(санет 13)

Апошні радок у вянку санетаў паўтараецца тры разы: у 13-м, 14-м і 15-м санетах, так сталася паводле формы вянка, узнікае падобная да лейтматыву сэнсавая формула. Яна замыкае магістральны санет, а значыць і ўвесь вянок:

А чалавеку так цяжка спыніцца!
Рэжа па сэрцы нудзьга безупынна,
Косцю ў горле стае заграда (53).

(санет 15)

Інтэлігентны малады чалавек – вобраз якога мы бачым у творы Яна Чыквіна – спрабуе сам знайсці адказы на бачанае і вычуванае – гэта сэнс яго падарожжаў як геаграфічных, так і мысленных. Сімвалічная назва вянка санетаў – «Святая студня». Наогул студня, як архетып – гэта акно ў інакшы свет – у магічны, ці ў мінулае, ці ў будучыню. Аднак ні столькі містычнасць і метафізічнасць зямнога жыцця, як яго заканамернасць, прыгажосць і парадаксальнасць – ёсць, як нам падаецца, асноўнай мэтай думкавага даследавання маладога чалавека.

Цыкл санетаў «Святая студня» – твор шматгранны, нетрывіяльны паводле формы, у нечым нават супярэчны, аднак, безумоўна, унікальны, наватарскі (не толькі для свайго часу). Арнольд Макмілін, даследуючы гэты вянок санетаў, заўважае: *Чыквін – паэт сучасны і карыстаецца рыфмамі, якія былі б зусім непрымальнымі два стагоддзі назад; часам рыфмы цалкам знікаюць. Асабліва сць санетаў беларускага паэта нічога не траціць з-за таго, што ягоныя рыфмы нашмат разнастайней, чым у Міцкевіча*²³.

Некалі Ян Чыквін, таксама ў санеце, зрабіў такое параўнанне:

Пад ліпамі душна, як у форме санета...²⁴

²³ А. Макмілін, *Беларускі санет у дыяспары*, «Тэрмапілы» 2001, № 4–5, с. 204.

²⁴ Я. Чыквін, *Светлы міг: Вершы*, Мінск 1989, с. 9.

Можна дапусціць, што ў адвечным супрацьстаянні «рацыі» і «эмоцыі» ў паэзіі аўтар «Святой студні» на першае месца ставіць суплёт эмоцый; парывае асобы, пачуцці – першаснае ва ўспрыманні/пазнанні свету, а розум ідзе следам, каб з дапамогай аналізу паспрабаваць растлумачыць адчутае, і не заўсёды разнастайную гаму эмоцый без страты можна скампанаваць у строгую форму. Ёсць адметнасць і прывабнасць у плаўнасці і асіметрычнасці, а не толькі ў матэматычна дакладнай агранцы.

L I T E R A T U R A

- Chadanovič A., *Listy z-pad koŭdry*, Mińsk 2004 [Хадановіч А., *Лісты з-пад коўдры*, Мінск 2004].
- Čykvín J., *Adno žyccio. Vybranaje*, Belastok, 2009 [Чыквін Я., *Адно жыццё. Выбранае*, Беласток, 2009].
- Čykvín J., *Svetly mih: Veršy*, Mińsk, 1989 [Чыквін Я., *Светлы міг: Вершы*, Мінск, 1989].
- Čykvín J., *Sviataja studnia*, Belastok 1970 [Чыквін Я., *Святая студня*, Беласток, 1970].
- Fedotov O., Šelemova A., *Sonety Maksyma Bogdanoviča*, «Vestnik Rossijskogo universiteta družby narodov», serija: literaturovedenje, žurnalistika 2015, № 4 [О. Федотов, А. Шелемова, *Сонеты Максима Богдановича*, «Вестник Российского университета дружбы народов», серия: литературоведение, журналистика 2015, № 4].
- Karatkevič U., *Maja Pijada*, Mińsk 1969 [Караткевич У., *Мая Ліяда*, Мінск 1969].
- Kuliašoŭ A., *Sasna i biaroza. Kniha poezii*, Mińsk 1970 [Куляшоў А., *Сасна і бяроза. Кніга паэзіі*, Мінск 1970].
- Kupala J., *Poŭny zbor tvoraŭ*. U 9 t., Mińsk 1997, t. 4 [Купала Я., *Поўны збор твораў*. У 9 т., Мінск 1997, т. 4].
- Kupala J., *Zapuščany palac* [online], http://ttp://knihi.com/Janka_Kupala/Zapuscanu_palac.html, [dostup: 22.04.2018] [Купала Я., *Запушчаны палац*, [online], http://ttp://knihi.com/Janka_Kupala/Zapuscanu_palac.html, [dostup: 22.04.2018]].
- Lermontov M., *Parus*, [online], <http://ilibrary.ru/text/998/p.1/index.html>, [dostup: 19.04.2018] [Лермонтов М., *Парус*, [online], <http://ilibrary.ru/text/998/p.1/index.html>, [dostup: 19.04.2018]].
- Макмілін А., *Belaruski sanet u dyjaspary*. «Тэрмапілы» 2001, № 4–5 [Макмілін А., *Беларускі санет у дыяспары*, «Тэрмапілы» 2001, № 4–5].
- Mickiewicz A., *Sonety Krymskie*, Mińsk 2004.

- Minskievič S., *Menskija/Minskija sanety*, Mińsk 2002 [Мінскевіч С., *Менскія/Мінскія санеты*, Мінск 2002].
- Puškin A., *Polnoje sobranije sočinenij*. V 10 t., Moskva 1963, t. 3 [Пушкин А., *Полное собрание сочинений*. В 10 т., Москва 1963, т. 3].
- Rahojša V., *Belaruskaje veršavanne*, Mińsk 2010 [Рагойша В., *Беларускае вершаванне*, Мінск 2010].
- Velikodnaja, I., *Piotr Andrejevič Viazemski – perevodčik «Krymskich Sonetov» Adama Mickeviča* [online], <http://sites.utoronto.ca/tsq/10/velikodnaya10.shtml>, [dostup: 19.04.2018] [Великодная И., *Петр Андреевич Вяземский – переводчик «Крымских Сонетов» Адама Мицкевича*, <http://sites.utoronto.ca/tsq/10/velikodnaya10.shtml>, [доступ: 19.04.2018]].

S U M M A R Y

“SONETY KRYMSKIE” BY ADAM MICKIEWICZ AND THE CROWN OF SONNETS
“ŚWIĘTA STUDNIA” (SVIATAYA STUDNIA) BY JAN CZYKWIN:
VERSIFICATION, INTERTEXTUALITY

The article explores an intertextual discourse of “Sonety krymskie” by Adam Mickiewicz in Russian and Belarusian literature, its development in the Belarusian literature (20th-21st centuries). Themes, images, subjects that occur in “Sonety krymskie” by A. Mickiewicz have been found in separate works of Belarusian authors – Y. Kupala, M. Bagdanovich, A. Kulyashov, U. Karatkevich, A. Khodanovich. The analysis of different levels of connection between crown of sonnets “Święta studnia” by Jan Czykwin and “Sonety krymskie” by Adam Mickiewicz shows that a hero of the crown of sonnets – undoubtedly a person with a rich inner world – verifies his worldview and life experience, his individual cognitive space with ideals, moral guidelines, that appear in A. Mickiewicz’s works and biography.

Key words: sonnet, crown of sonnets, versification, intertextuality, hero, author, literary process.

S T R E S Z C Z E N I E

„SONETY KRYMSKIE” ADAMA MICKIEWICZA
A WIENIEC SONETÓW „ŚWIĘTA STUDNIA” JANA CZYKWINA:
WERSYFIKACJA, INTERTEKSTUALNOŚĆ

W artykule omówiono powstanie dyskursu intertekstualnego „Sonetów krymskich” Adama Mickiewicza w literaturze rosyjskiej i białoruskiej, oraz jego rozwój w literaturze białoruskiej (XX–XXI w.). Motywy, obrazy, tematy podobne do tych występujących w „Sonetach krymskich” można odnaleźć w odrębnych pracach

białoruskich autorów: J. Kupały, M. Bagdanovicha, A. Kulashova, U. Karatkievicha, A. Chadanovicha. Podczas analizy różnych poziomów zbieżności między sonetami „Święta studnia” («Sviataya studnia») Jana Czykwina a „Sonetami krymskimi” Adama Mickiewicza wskazano jak liryczny bohater sonetów – niewątpliwie osoba z bogatym światem wewnętrznym – weryfikuje swój światopogląd i doświadczenie życiowe, swoją indywidualną przestrzeń poznawczą z ideałami i wskazówkami moralnymi zawartymi w pracach i faktach biograficznych Adama Mickiewicza.

Słowa kluczowe: sonet, wieniec sonetów, wersyfikacja, intertekstualność, bohater liryczny, autor, proces literacki.